

Universitatea Babeș–Bolyai, Cluj–Napoca
Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării

**Relația revistei *Keresztény Magvető* (*Semănătorul Creștin*)
cu organele de stat între anii 1971 – 1989**

REZUMAT

Coordonator științific
Prof. univ. dr. Cseke Péter

Doctorand
Sándor Krisztina

2013

Cuprins

I. Introducere	
1. Obiectul și importanța cercetării.....	
2. Ipoteze și scopul cercetării	
3. Introducere în subiect.....	
3.1. Putere de stat anticlericală	
3.2. Cenzură, autocenzură.....	
3.3. Anii șaptezeci-optizeci.....	
3.4. Rolul relațiilor informale	
3.5. Elemente de identitate unitariană	
II. Context istoric.....	
1. Apariția revistei în secolul al 19-lea.	
2. Revista în prima parte a secolului 20.....	
III. Metode de cercetare.....	
IV. Reapariția revistei <i>Keresztény Magvető</i>	
1. Încercări de reeditare din 1968	
2. 1971 – reapare revista <i>Keresztény Magvető</i>	
V. Analiza de formă și conținut	
1. Redacția, rubrici, formă.....	
V.1.1. Comitetul de redacție	
V.1.2. Rubrici.....	
V.1.3. Formă	
2. Editoriale, circulare, scrieri de ocazie	
V.2.1. Cele două sărbători comuniste importante și „epoca de aur”	
2.1.1. 23 August	
2.1.2. 30 Decembrie	
2.1.3. Epoca lui Ceaușescu	
V.2.2. Motive repetitive în texte – vis și realitate	
2.2.1. Prezența bisericii în stat	
2.2.2. Egalitate între națiuni, pace	
2.2.3. Rol conducător internațional, pace mondială	

2.2.4.	Bunăstare economică, spor	
2.2.5.	Construirea comună a socialismului	
2.2.6.	Referire la trecut, memoriale	
V.2.3.	Circulare episcopiale, discursuri de ocazie	
2.3.1.	Circulare episcopiale	
2.3.2.	Discursuri de ocazie, scrieri, telegrafe	
2.3.2.1.	Apeluri pe tema mișcărilor internaționale de pace și dezarmare	
2.3.2.2.	Aniversări, evenimente importante bisericești	
2.3.2.3.	Participare în munca Frontului Unității Socialiste	
2.3.2.4.	Telegrafe trimise președintelui	
2.3.2.5.	Scrieri despre Asociația Internațională pentru Pacea Religioasă	
2.3.2.6.	Apeluri cu privire la situații extraordinare și 8 martie	
3.	Raporturi episcopiale și știri (bisericești) – fisură în viața publică a epocii	
V.3.1.	Ședințe bisericești sub aspectul loialității	
V.3.2.	Imaginea Departamentului de Culte conturată în <i>Keresztény Magvető</i>	
V.3.3.	Mișcări de pace și conferințe teologice ecumenice	
3.3.1.	Război pentru pace sau aparențe	
3.3.2.	Conferințe teologice ecumenice sau ecumenie în socialism	
3.3.3.	Prietenie ortodoxă	
V.3.4.	Relații externe	
3.4.1.	Episcopul în străinătate	
3.4.2.	Străini în România	
3.4.3.	Cazul Nairobi sau puterea propagandei	
3.4.4.	Cronică de știri străine	
V.3.5.	Preoți și teologia.....	
3.5.1.	Cazurile personalului din instituție	
3.5.2.	Formare continuă și educarea teologică	
3.5.3.	Ședințe pentru preoți și ședințe eparhiale (kőri közgyűlések)	
V.3.6.	Schimbări sociale însemnate	
V.3.7.	<i>Keresztény Magvető</i> și alte publicații	
V.3.8.	Diverse	
VI.	Munca în redacție	

1. Cadrele instituționale de stat care determinau funcționarea	
2. Redacția în cadrul bisericii	
VI.2.1. Sufletul revistei: Erdő János.....	
3. Întocmirea numerelor revistei.....	
VI.3.1. Ședințe de redacție	
VI.3.2. Căroră le-a apărut articolul.....	
4. Relația cu Departamentul de Culte.....	
VI.4.1. Formele de comunicare, aspecte temporale.....	
4.1.1. Corespondență	
4.1.2. Convorbiri telefonice	
4.1.3. Administrări personale	
VI.4.2. Autorizații de editare și difuzare.....	
VI.4.3. Ediții speciale	
4.3.1. Numărul special Kriza János	
4.3.2. Numărul special Dávid Ferenc	
4.3.3. Anexe	
5. <i>Keresztény Magvető</i> la tipografie	
6. Difuzarea în țară și în străinătate	
VI.6.1. Abonamente și relația cu abonații.....	
VI.6.2. Direcția de Difuzare a Presei	
VII. <i>Keresztény Magvető</i> și Biserica Unitariană din Ungaria – relație restrânsă.....	
1. <i>Keresztény Magvető</i> în revista Unitárius Élet (Viața Unitariană).....	
VIII. Schimbarea regimului în numerele revistei din anii 1989–1990.	
IX. Sinteza cercetării.....	
X. Bibliografie.....	
XI. Anexe.....	

Tabel nr. 3.: Apariția numerelor *Keresztény Magvető* între anii 1971–1989

1. Interviu cu Mikó Lőrinc
2. Interviu cu Farkas Dénes
3. Interviu cu Erdő László
4. Interviu cu Gaal György
5. Interviu cu Zilahi Zsófia

6. Interviu cu András György
7. Interviu cu Benedek Sándor
8. Interviu cu Tőkés István
9. Interviu cu Szász Ferenc
10. Interviu cu Török Áron
11. Interviu cu Máthé Sándor
12. Interviu cu Szabó Zoltán

Cuvinte cheie: presa bisericească maghiară, comunism, Departamentul de Culte, cenzura, editoriale politice, redactarea, puterea de stat anticlericală.

I. Introducere

Numerele revistei *Keresztény Magvető*, apărute între 1971–1989 reprezintă o perioadă aparte în istoria de 152 de ani a revistei. Reapărând începând cu anul 1971 și până la schimbările din 1989, revista a fost mărginită de concepțiile ideologice și de redactare, neîntâlnite până atunci. În Transilvania, în perioada studiată, presa bisericească maghiară a fost reprezentată doar de două publicații: *Keresztény Magvető* și *Református Szemle*. Teza de doctorat urmărește procesul redactării revistei pornind de la colectarea publicațiilor prin lucrările tipografice până la difuzare. Capitolele tezei includ ca și aspect principal relația redacției revistei cu Departamentul de Culte de pe Lîngă Consiliul de Miniștri, reprezentantul statului, deoarece această relație a fost definitorie privind existența revistei din această perioadă.

În anul 1968 Biserica Unitariană a organizat la Cluj sinodul memorial pentru sărbătorirea a 400 de ani de existență. Pregătindu-se pentru eveniment, conducătorii Bisericii și-au formulat dorința de a cere repornirea unei reviste bisericești de la Departamentul Cultelor din România. Discuțiile și acordurile dese din această perioadă au vrut să beneficieze de perioada relativ favorabilă față de comunitatea maghiară de la sfârșitul anilor 1960, începutul anilor 1970. Totuși, repornirea revistei a fost un proces îngreunat.

Problemele principale ale tezei sunt grupate astfel:

1. Biserica de ce a dorit repornirea revistei *Keresztény Magvető*?
2. Cum au obținut repornirea? Care au fost obiectivele, perspectivele Departamentului Cultelor în acest sens?

După cum știm, regimul comunist a fost un regim anticlerical, antibisericesc. Persecuția bisericească nu se orienta împotriva anumitor confesiuni sau ideologii ci în general împotriva credinței și crezului. Fiecare biserică și confesiune a avut de suferit. Sistemul puterii de stat a depus tot efortul spiritual și material pentru a controla bisericile. În noul context politic, biserica, recunoscându-și inegalitatea poziției și forței, a încercat re poziționarea în sistemul socio-politico-economic, ca în anii 1970-1980 să devină totalmente subordonat puterii național-comuniste, îndeplinindu-i automat dispozițiile.

Integrarea în sistem s-a manifestat pe o parte prin dezvoltarea autocenzurii. Începând cu anii

1960, în cazul revistelor bisericesti cu greu aprobate, încercau să ofere un conținut care se îndepărta de tematica preferată a sistemului totalitar și care nu accentua instituții și organizații din trecut care au fost interzise începând cu anul 1948.

La mijlocul anilor 1970, sistemul a fost caracterizat de o atitudine neflexibilă și dușmănoasă față de problema minorităților. Scopul lui a fost omogenizarea societății, scop mascat prin accentuarea egalității totale și conviețuirii pașnice. În anii 1980 termenul „naționalități conviețuitoare” a fost deja înlocuit cu termenul „români de naționalitate maghiară”.

Controlul bisericilor a aparținut de Departamentul Cultelor, astfel problemele legate de cele două reviste bisericesti – printre care și cenzura – au fost rezolvate de personalul acestui departament. Totodată, după acordarea aprobării tipăririi, difuzarea, respectiv controlul lucrărilor tipografice, cerințele față de biserică au fost aceleași ca în cazul ziarelor cotidiene – problematică detaliată în teză.

Alături de autocenzură și cenzură, sub regimul comunist practica informală a avut un rol important, înțesând toate instituțiile și organizațiile. Relațiile informale de fapt au completat sau deseori au înlocuit mijloacele cenzurii oficiale, formale.

II. Context istoric

Keresztény Magvető a apărut pentru prima oară la jumătatea secolului al 19-lea ca revistă teologică-științifică, păstrându-și acest scop și în secolul 20. Începând din anul 1861, până la primul război mondial, revista a cunoscut o importantă perioadă de dezvoltare, apreciere în viața bisericii, dar și în istoria revistei. În situația istorico-politică următoare anului 1921, biserica și revista *Keresztény Magvető* a trebuit să-și asume întărirea sufletească a maghiarimii din Transilvania, ajuns la soarta minoritară. După schimbarea politică din 1944, Unitárius Irodalmi Társaság (Societatea Literară Unitariană) s-a reorganizat, dar nu și-a putut asuma publicarea revistei *Keresztény Magvető*. În urma naționalizării din 1948, au fost interzise și desființate atât organizațiile, asociațiile comunităților minoritare, cât și publicațiile bisericesti.

III. Metode de cercetare

Cercetarea a urmărit metodele analizei de conținut și cercetarea arhivistică, ca metode

cvantitative folosite în cercetarea mediei, iar interviul ca metodă calitativă. Analiza textului a fost abordată pentru a releva din textele publicate relația de dependență față de puterea de stat.

Cadrul tezei este un cadru instituțional: rolul și posibilitățile presei bisericești sub regimul comunist. Codurile culturale și generalizările sunt aspecte determinante ale perioadei studiate, tratate și în capitolele tezei. Analiza narativei a fost aplicată în cazul editorialelor, iar analiza comparativă include și relația cu *Református Szemle* pentru a releva diferențele specifice. Ca o posibilă interpretare, apare în teză și o analiză așa-numită marxistă, analiză care determină sensurile și semnificațiile textelor publicate în revistă din perspectiva termenelor: înstrăinare, materialism, falsă conștiință, lupta claselor, putere.

După capitolele perspectivei istorice și cele care se ocupă cu pornirea revistei, urmează capitole care se ocupă cu prezentarea conținutului și a procesului de redacție. În capitolul *Analiza de formă și de conținut* sunt prezentate detaliat formarea comitetului de redacție, conturarea rubricilor, cadrelor de aspect și formă editorialele, respectiv categoriile de conținut ale rubricii *Viața bisericească – Știri* și edițiile speciale ocazionale. Următorul capitol tratează procesul redacțional, detaliând activitatea redactorilor, modalitatea difuzării, respectiv administrația revistei în relație sistematică cu Departamentul de Culte. Un capitol aparte este închinat relației dintre revista *Keresztény Magvető* și Biserica Unitariană din Ungaria, iar înaintea concluziilor teza se ocupă de schimbările minimale din numerele din anul 1990 al revistei *Keresztény Magvető*, deși acestea au apărut după schimbările politice din 1989. Ordinea, conținutul capitolelor urmărește scopul tezei de doctorat: prezentarea istorică a procesului redactării și publicării revistei *Keresztény Magvető* în perioada 1971–1989, respectiv rolul determinant al cenzurii și puterii de stat.

IV. Reapariția revistei *Keresztény Magvető*

În anul 1968, Biserica Unitariană a sărbătorit 400 ani de existență, însă cu ocazia acestei comemorări – în urma suprimărilor din 1948 – nu dispunea de propria presă scrisă. Astfel, conducătorii bisericii, pregătindu-se la pentru sinodul comemorativ au formulat necesitatea și propunerea reapariției unei reviste unitariene, cu scopul de a marca aniversarea de 400 de ani a existenței Bisericii. Pe baza planului redacțional, elaborat de János Erdő, ulterior au ajuns la hotărârea că vor reporni revista *Keresztény Magvető*, deoarece necesitatea unei astfel de publicații a fost de la sine înțeles. Biserica a avut nevoie de o revistă prin care își păstra relația – măcar unilaterală – cu credincioșii, informând de

evenimentele bisericești și nu în ultimul rând, publicând studii teologice și predici pentru perfecționarea preoților și teologilor. Importanța istorică a revistei a fost considerată un argument definitiv în procesul de repornire, în cererea depusă la Departamentul Cultelor.

Odată cu primirea aprobării cererii, conducerea Bisericii a acceptat cenzura sistemului totalitar, respectiv confruntările continue cu Departamentul Cultelor, departament care prin aprobarea repornirii a putut controla o parte din activitatea Bisericii și a curmat răspândirea necontrolată a culegerilor de predici care circulau în mod neoficial. Totodată s-au folosit de revistă și cu ocazia difuzării acestuia în străinătate pentru a întări sau corecta imaginea statului. Regimul comunist român a considerat a fi foarte important corectarea continuă a imaginii statului român la nivel internațional, iar pentru acesta s-a folosit mai ales de promovarea situației ideale a minorităților conviețuitoare – astfel revista unitariană a ajuns să fie prezentată la expoziții internaționale. Deci hotărârea privind repornirea revistei nu a fost luată de Biserică, aceasta doar exprimându-și opțiunea.

V. Analize de formă și conținut

În anii 1970–1980, *Keresztény Magvető* și-a împlinit scopul doar parțial. Prima parte a lucrării se ocupă cu detalierea elementelor de conținut ale revistei ce ajută la înțelegerea procesului redacțional, respectiv la schițarea relației cu Departamentul Cultelor și la prezentarea sistemului socio-politic al epocii. Rolul concret al comitetului de redacție a fost unul formal: pe o parte existența comitetului a fost o cerință în cazul fiecărei reviste, pe de altă parte, în relația cu Departamentul Cultelor a fost clar definit personalul care își asuma responsabilitatea în ceea ce privește conținutul publicat în revistă.

Scrierile publicate în rubricile *Tanulmányok (Studii)* și *Szószék – Úrasztala (Amvonul – Masa Domnului)* au avut un rol important în perfecționarea preoților, însă nu oferit posibilitatea discuției problemelor comunității maghiare din Transilvania.

Cenzurarea revistei a condus la faptul, că paginile acesteia au prezentat în mod eufemizat viața bisericii și viața socială în general. Schimbările sociale mai importante – problemele cauzate de creșterea rapidă a populației urbane, emigrarea abia dacă au apărut în revistă. Doar raporturile anuale ale episcopilor conțin aluzii la aceste subiecte.

Articolele de fond cu conținut politico-ideologic au fost obligatorii, făcând parte din fiecare număr al revistei. Redactarea acestor articole a fost constrânsă, au apărut fără semnătura autorului,

astfel semnalând cititorilor că ele sunt obligatorii, însă responsabilitatea este colectivă, a redacției, neputând fi legate de persoane. Raporturile anuale ale episcopilor conțin relatările vizitelor în străinătate, programele oaspeților sosiți din alte țări. Este de la sine înțeles că aceste scrieri au fost în focusul Securității.

În această perioadă au fost obligatorii și știrile legate de mișcările de pace internaționale, tot din cauza propagandei de stat, nu numai în această revistă, ci în toate periodicele apărute în țară. Articolele de fond cu conținut politic au fost pline de gândul pozitiv al unui viitor fericit, foarte îndepărtat de realitatea socială cotidiană. Pacea internațională, egalitatea socială, prosperitatea economică au fost puse în slujba credinței construirii comune ale socialismului. Raporturile episcopului relatau despre activitatea în Frontul Unității Socialiste, mișcările de pace, iar cu ocazia fiecărei ședințe, consilii bisericești trimiteau telegramă omagială președintelui țării, ale căror texte trebuiau publicate în *Keresztény Magvető*. Conferințele teologice interconfesionale au fost evenimente organizate forțat sub presiunea Departamentului de Culte, la care prezența a fost obligatorie, iar relatările legate de evenimente au fost publicate în revistă.

La sfârșitul anilor 1970, fisura dintre realitate și imaginea reprezentată de propagandă deja s-a deteriorat și mai mult, astfel încât a semnalat declinul ideologiei. Miturile precum pacea internațională, rolul determinant al țării pe plan internațional, bunăstarea economică și prezența activă a bisericii în stat au devenit parte a propagandei totalitariste.

Cadrul tematic și forma revistei *Keresztény Magvető* a fost unul foarte rigid, sistemul rubricilor, caracteristicile copertei, fixate cu ocazia repornirii, nu s-au schimbat de-a lungul celor 18 ani. Redacția, la fel, s-a schimbat doar din motive obiective. Forma și aspectul revistei *Keresztény Magvető* a fost simplă, specific epocii. Exemplarele vechi au fost trimise în străinătate au trebuit să fie tipărite pe o hârtie de calitate mai bună. Hârtia subțire și de proastă calitate, rândurile tipărite foarte aproape unul de celălalt, îngreunau citirea revistei. Dar nu a existat altă posibilitate, din cauza lipsei de hârtie, redacțiile s-au bucurat și de apariția revistei. Scrierile prezentate în acest capitol au fost publicate pe primele pagini ale revistei: pastorală de Anul Nou, editorialul politic, scrieri de ocazie – sunt cele care figurau pe aceste pagini, toate fiind mijloace ale propagandei. Controlul total a oferit puterii posibilitatea de a lansa procesul indoctrinării cu un singur scop: accentuarea, generalizarea caracterului perfect al sistemului și realitatea rolului istoric al acestuia.

Tot aici este prezentat modul cum apare și este reprezentat Departamentul Cultelor pe paginile revistei. Cititorii revistei *Keresztény Magvető* au fost informați despre această instituție doar prin

raporturile episcopilor. Episcopul Lajos Kovacs în fiecare raport episcopal s-a ocupat în câteva rânduri cu relația bisericii cu acest departament, de fiecare dată lăudându-l și mulțumindu-i departamentului și angajaților acestuia pentru sprijinul acordat.

Relațiile externe ale bisericii în perioada studiată – la fel ca celelalte activități – s-au desfășurat sub strictul control al statului. Episcopul Lajos Kovacs a călătorit foarte des în străinătate, nu numai datorită faptului că printre reprezentanții oficiali ale Bisericii doar el a intrat în posesia pașaportului diplomat ci și pentru că între anii 1975–1978 a fost președintele IARF, titlu ce necesita aceste călătorii. În rapoartele sale publicate în *Keresztény Magvető*, de fiecare dată a prezentat foarte detaliat călătoriile sale în străinătate. Lucrarea de doctorat prezintă aceste scrieri, precum și cazul Nairobi, caz important al presei din acea perioadă.

VI. Munca în redacție

Acest capitol al tezei se ocupă cu procesul elaborării revistei. Cenzura caracterizată de severitate, cadrul rigid și birocratic au îngreunat procesul apariției fiecărui număr. Foarte puțini preoți își asumau scrierile, deoarece acestea după autocenzură au trecut și sub cenzura Departamentului de Culte – fiind modificate. Colectarea scrierilor a reprezentat o muncă foarte grea, asumată doar de o singură persoană, redactorul responsabil, János Erdő. Munca și atenția lui neconținută a făcut posibilă apariția revistei în această perioadă. Sever și față de sine însuși, redactorul a definit un nivel al calității care a fost un alt factor ce îngreuna apariția. Deseori punea deoparte scrieri pe care le considera că nu atingeau acest nivel.

Întârzierea apariției nu a putut fi remediată. János Erdő și-a îndeplinit sarcina, redactând revista, însă preocupările sale ca și profesor și om de cultură, respectiv colectarea îngreunată a scrierilor nu permiteau păstrarea termenelor. Întârzierile sunt datorate atât comisiei de redacție ocupată și cu sarcinile din cadrul Bisericii – prin elaborarea în timp a numerelor, cât și Departamentului de Culte – prin întârzierea aprobărilor și tipografia supraîncărcată.

Începând cu anul 1977 – la ordinul Departamentului Cultelor – au fost introduse ședințele redacției, ținute sistematic. La aceste ședințe, de obicei János Erdő a ținut o prezentare despre situația numărului revistei inițiat spre aprobare, apoi au discutat despre redactarea următorului număr. Ședințele au fost formale, fapt accentuat și de persoanele intervievate. Majoritatea sarcinilor redacționale au fost îndeplinite și realizate de János Erdő, iar cu ocazia acestor ședințe a prezentat colegilor la ce a fost

atenționat din partea Departamentului Cultelor – aspect prezentat în detaliu în teză.

Lucrarea de doctorat scoate în evidență modalitățile contactului Bisericii cu Departamentul Cultelor privind revista *Keresztény Magvető*. Din treimea scrisori – convorbiri telefonice – administrarea personală, ultimii doi au fost cele mai eficiente. Relațiile informale, incluse în sistem totodată au întărit cadrele existente ale contactului, dar au permis și rezolvarea problemelor.

Apariția fecărui număr al revistei *Keresztény Magvető* depindea de autorizația de publicare și difuzare din partea Departamentului de Culte. Aceste aprobări de cele mai multe ori au putut fi urgentate telefonic. După comanda tipografică, angajații administrației Bisericii s-au folosit de metode diverse ca să urgenteze tipărirea revistei dar și să asigure cantitatea de hârtie necesară numărului. Deoarece în perioada studiată, Departamentul de Culte la începutul fiecărui an a hotărât despre cantitatea de hârtie de care putea dispune Biserica în funcție de publicațiile sale. Biserica trebuia să cumpere această cantitate dintr-un depozit anume, însă – mai ales în anii '80 – s-au aflat în situația de a nu găsi hârtie în depozit, astfel a trebuit să procure din alte locuri. Apoi hârtia la fel a fost vândută tipografiei pentru publicațiile Bisericii. Acestea fiind gata, numerele revistei au fost difuzate: din cele 500 de exemplare 100 au fost trimise în străinătate, restul în țară. Parohiile și majoritatea preoților au primit câte un exemplar din oficiu. Pentru abonare – în rândul cititorilor lumești – au rămas mai puțin de 100 de exemplare. Putem afirma astfel, că difuzarea revistei a fost foarte restrânsă, ajungând la un cerc limitat de cititori, fapt determinat de regimul totalitar.

VII. *Keresztény Magvető* și Biserica Unitariană din Ungaria – relație restrânsă

Acest capitol se ocupă cu relația revistei cu Biserica Unitariană din Ungaria, una restrânsă în acea perioadă din cauza relației distanțate a celor două țări și biserici. Aici sunt prezentate scrierile care se referă la Biserica Unitariană din Ungaria, dar teza conține detalii legate și de polul opus al relației: forurile bisericești din Ungaria și revista unitariană *Unitárius Élet* în ce raport au fost cu revista *Keresztény Magvető*. În contra trecutului instituțional comun, relația celor două biserici în anii 1970–1980 a supraviețuit doar la nivel protocolar. Doar atât a fost posibil în condițiile socialismului totalitarist prin revista *Keresztény Magvető* sau prin conținutul și posibilitățile vizitelor reciproce.

VIII. Schimbarea regimului în numerele revistei din anii 1989–1990

Ultimul capitol prezintă analiza numerelor anului 1989 apărute doar în 1990, constatând faptul, că numerele din 1989 au apărut fără schimbări în 1990 din cauza întârzierii, deși regimul comunist s-a sfârșit. Sub influența evenimentelor socio-politice din 1989, la începutul anului 1990 Biserica s-a confruntat cu noi provocări din mai multe direcții, printre care soarta revistei a devenit o problemă minoră pentru un timp anume.

IX. Sinteza cercetării

Astăzi *Keresztény Magvető* face parte din patrimoniul național, inclus într-un cadru teoretic unde forma memoriei a devenit modalitatea problematizării istorice și a istoriografiei. Conform lui Pierre Nora, prezentul este predispus la autoistorizare, și consider, că acest lucru este valabil și în cazul Bisericii. Revista s-a păstrat până în zilele noastre grație responsabilității și precauției. Ne putem întreba dacă se va menține și în viitor. Credința în progres astăzi este înlocuită cu păstrarea și salvarea valorilor. *Keresztény Magvető* trebuie să-și găsească drumul spre viitor în acest context social.

Autorul tezei consideră că premisele lucrării s-au adevărit, însă lucrarea nu și-a epuizat obiectul: pentru imaginea trecutului apropiat este nevoie de documentele Departamentului de Culte din București, neexplorată încă. Totodată, documentele arhivei Securității sunt în curs de procesare, conținutul lor va completa interpretarea revistei *Keresztény Magvető*. Teza face referiri la aceste cercetări, dar studiul acestora este foarte important. Abordarea tematicii tezei nu conține informații detaliate legate de percepția cititorilor. Cercetarea s-a bazat pe numerele revistei apărute în perioada studiată, pe sursele documentare ale arhivei centrale ale Bisericii Unitariene, ale arhivei Bisericii din Ungaria, pe textele interviurilor făcute cu persoane, care dețin informații legate de redactarea revistei. Într-o etapă următoare a cercetării, consider că este important studierea cercului de abonați ai revistei *Keresztény Magvető* – printre care desigur preoții care au publicat foarte rar sau deloc nu au fost prezenți în rubricile revistei, respectiv simplii cititori.

Importanța tezei de doctorat constă în prezentarea istoriei unei reviste maghiare bisericești din Transilvania, din perioada trecutului apropiat. Literatura de specialitate nu conține date legate de

cercetări de acest tip, de studiul presei bisericești din această perioadă.

Lucrarea de față poate completa istoria presei unitariene din Transilvania, aducând date și informații noi pentru istoria presei maghiare din Transilvania, din perioada trecutului apropiat.

X. Bibliografie

I. Surse primare

Reviste

Keresztény Magvető, 1890, 1.

Keresztény Magvető, 1911, 1.

Keresztény Magvető, 1922, 1.

Keresztény Magvető, 1928, 1.

Keresztény Magvető, 1938, 1.

Keresztény Magvető, 1971–1990, 1 – 4.

Documente de arhivă

Documentele Arhivei Bisericii Unitariene din Cluj din perioada 1971 –1989, cota: KM 41/4. II-A.

Arhiva Bisericii Unitariene (MUEL). Fond VI/b. 4., I/6. 1., I/6. 4.

Fondul *Keresztény Magvető* al Parohiei Unitariene Centrale din Brașov.

II.

Cărți de specialitate

A Román Népköztársasági Unitárius Egyház Szervezeti Szabályzata, Cluj, Tipografia Zorile

Intreprindere de Stat.

Bárdos – Féltonyi Miklós: *Egyházak és államok Európában*, Budapest – Cluj, Balassi – Polis, 2001.

Berger, Arthur Asa: *Media Analysis Techniques*, California, Sage Publications, Thousand Oaks, 1998.

Bloch, March: *A történész mestersége*, Budapest, Osiris, 1996.

Bodeanu, Denisa – Novák Csaba Zoltán: *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2011.

Bottoni, Stefano: *Sztálin a székelynél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952 – 1960)*,

- Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2008.
- Cseke Gábor: *Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben*, Cluj, Polis, 2009.
- Cseke Péter: *A metaforától az élet felé*, Cluj, Kriterion, 1997.
- Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956 – 1989*, Budapest, Napvilág, 2007.
- Gagy József: *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*, Târgu Mureș, Mentor, 2009.
- Gellérd Judit: *A Liberté rabja*, Cluj, ODFIE – Uniquet, 2005.
- Giurescu, Dinu: *România la al doilea război mondial*. București, Editura All Educational, 1999.
- Györffy Gábor: *Cenzúra és propaganda a kommunista Romániában*, Cluj, KOMP-PRESS, 2009.
- György Lajos: *Az erdélyi katolikus sajtó a román uralom alatt*, Cluj, 1942.
- Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek*, Budapest, L'Harmattan, 2012.
- Kovács Sándor: *Angolszász–magyar unitárius érintkezések a 19. században*, Cluj, Erdélyi Múzeum Egyesület, Erdélyi Tudományos Füzetek 269., 2011.
- Kovács Sándor: *Unitárius egyháztörténet*, Cluj, Protestáns Teológiai Intézet, 2009.
- Merton, Robert K.: *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*, Oradea, Partium, 2009.
- Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. 1965 – 1974*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2010.
- Négyszáz év. 1568 – 1968. Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója alkalmából*, Cluj, Romániai Unitárius Egyház, 1968.
- Négyszáznegyven év. 1568–2008*, Cluj, Erdélyi Unitárius Egyház, 2008.
- Stokes, Jane: *A média- és kultúrakutatás gyakorlata*, Budapest – Pécs, Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2008.
- Tőkés István: *A Romániai Magyar Református Egyház élete. 1944–1989*, Budapest, Magyarágkutató Intézet, 1990.
- Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*, Miercurea Ciuc, Státus, 1999.

Studii

- Bárdi Nándor – Papp Richárd: *A kisebbségi magyar egyházak*. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Budapest, Gondolat – MTA

Kisebbségkutató Intézet, 2008.

Bottoni Stefano: *Népszolgálat és túlélés. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971.* In: Magyar Kisebbség, Cluj, 2013. 1. 7 – 50.

Cseke Péter: *Egyetlen hatalmunk: A sajtó(nyilvánosság).* In: Korunk, Cluj, 1992. 7. 33 – 40.

Cseke Péter: *Egyházaink a megújulás (első) évében.* In: Korunk, Cluj, 1990. 10. 1255 – 1265.

Dávid Gyula: *Magyar nyelvű egyházi és vallásos sajtó Romániában.* In: Korunk, Cluj, 1990. 10. 1346 –1352.

Fodor Sándor: *A Keresztény Szó indulásáról.* In: Korunk, Cluj, 1999.10. 60 – 64.

Gaal György: *A „szép, jó és igaz” Keresztény Magvetője. Százötven év az egyház és művelődés szolgálatában.* In: *Keresztény Magvető* füzetek 47., Cluj, Erdélyi Unitárius Egyház, 2011.

György Lajos: *A romániai magyar időszak sajtó öt esztendeje. 1919 – 1923.* In: Erdélyi Irodalmi Szemle, Cluj, 1924. 239 – 257.

Györffy Gábor: *Sajtócenzúra a kommunista Romániában.* Regio, Budapest, 2007. 3.

Kiss Ágnes: *Informális gyakorlatok a romániai kommunista cenzúrarendszerben.* In: Magyar Kisebbség, Cluj, 2012. 1 – 2.

Kis Danilo: *Cenzúra/öncenzúra.* In: *Kételyek kora,* Pozsony – Újvidék, Kalligram. 1994.

Kovács Sándor: *Az erdélyi unitarizmus történeti vázlata.* In: *Négyszáznegyven év.* Erdélyi Unitárius Egyház, Cluj, 2008.

Kovács Sándor: *„Simpozion 1979”. Dávid Ferenc kultusz: az egyházi üzenet és a politikai ellenőrzés.* In: Magyar Kisebbség, Cluj, 2013. 1. 51 – 81.

Kuszálík Péter: *Az egyházi sajtó újjépülése a kilencvenes években.* In: Korunk, Cluj, 1999. 10. 86 – 93.

Lasswell, Harold: *A hatalom nyelve.* In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000.

László Ferenc: *Elég volt!* Helikon, Cluj, 1991. 36.

Lázok Klára: *Államosított kultúra? A kulturális élet monopolizálásának kezdetei Romániában – 1948.* In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Történelmünk a Kárpát-medencében.* Cluj, Komp-Press Kiadó, 2006. 151 – 157.

M. Bodrogi Enikő: *A kollektív identitás reprezentációi a Keresztény Magvető 1922 – 1944 közötti számaiban.* In: Korondi Ágnes – T. Szabó Levente (szerk.): *Értékek és ideológiák,* Cluj, Kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék, Kolozsvári Láthatatlan Kollégium, 2008. 329 – 350.

Molnár B. Lehel: *Erdő János egyházunk és népünk szolgálatában*. In: (szerk.) *Isten és ember szolgálatában. Erdő János emlékezete*, Cluj, Erdélyi Unitárius Egyház, 2007. 9 – 29.

Molnár B. Lehel: *Nevek és korok. Az Erdélyi Unitárius Egyház egyházköreibek 1948 és 2009 közötti változása; esperesei és felügyelőgondnokai*. In: *Keresztény Magvető*, 2009. 2. 287 – 310.

Nagy Mihály Zoltán: *A Román Egyháziügyi Hivatal irattárának hasznosíthatósága az egyháztörténeti kutatásokban*. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései*, Pécs, PHF, 2007. 197–207.

Novák Csaba Zoltán: *A Breznyev-doktrína és a szovjet nemzetiségpolitikai fordulat kelet-közép-európai következményei*. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008.

Oláh Sándor: *Egy „demokratikus magatartású pap” az ügynökhálózatban. (I – III. rész)* In: *Székelyföld*. 2013. 4. 74 – 95.; 2013. 5. 115 – 137.; 2013. 6. 79 – 100.

Pál János: *Unitárius egyházvezetés 1945 – 1965 között. Egy célcsoport metamorfózisa?* In: *Magyar Kisebbség*, Cluj, 2013. 1. 82 – 175.

Rezi Elek: *Az unitárius rendszeres teológia irodalma*. In: (szerk.) *Isten és ember szolgálatában. Erdő János emlékezete*. Cluj, Erdélyi Unitárius Egyház, 2007.

Szabó Csaba: *Egyházüldözés Kelet-Közép-Európában a 20. század második felében*. In: Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Tanulmánykötet. Budapest, Luther, 2010.

Tökés István: *A gépezet működése*. In: *Korunk*, Cluj, 1990. 10. 1360 – 1365.

Tökés István: *Csak a hívő ember lehet bűnös...? Avagy adatok az egyházi cenzúra természetrajzához*. *Korunk*, Cluj, 1990. 8. 1070 – 1073.

Tökés László: *A református egyház helyzete Erdélyben*. In: Tóth Károly Antal (szerk.): *Ellenpontok*. Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2000.

Tökés László: *Egyházunk és az igehirdetés*. In: *Korunk*, Cluj, 1990. 10. 1254 – 1266.

Vetési László: *Az egyházi és vallásos sajtó újabb gyorsmérlege*. In: *Korunk*, Cluj, 1992. 7. 105 – 108.

Surse online

Ambrus Attila: *Lapok az erdélyi magyar sajtó történetéből*.

<http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2009/ProMino09-4-02-Ambrus.pdf> (5 iunie 2012)

Erdő János: *Az Unitárius Egyház történetének rövid áttekintése*.

<http://unitarius.org/data/eue/show.aspx?pageid=44>(17 aprilie 2013)

Gorun Hadrian: *Megalomania lui 23 august: 1984, 40 de ani de la revoluția anti-imperialistă.*
http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/megalomania-lui-23-august-1984-40-ani-revolu-ia-anti-imperialista(12 iulie 2013)

Györffy Gábor: Rituális elemek a romániai államszocialista sajtópropagandában.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2009_02_nyar/02_romania_ritualis_allamszocialista_sajtopropaganda (15 iulie 2013)

Györffy Gábor: *Romániai magyar sajtótörténet 1918-ig.*
<http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=107> (5 iunie 2012)

Jobst Ágnes: *A HARC metafora szerepe az '50-es évek politikai köznyelvében.*
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1334/133404.pdf> (12 iulie 2013)

Nagy Csongor István: *A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (I.).*
<http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&cikk=m020220.html> (31 iulie 2013)

Nemes Orsolya: *Bözödújfalusiak életmód és lakáskultúra váltása.* Szakdolgozat.
<http://www.kmei.ro/site/joomla/images/stories/dolgozatok/2011/Dolgozatok/Max%20Weber/Nemes%20Orsolya%20dolgozat.pdf>. (11 august 2013)

Nora, Pierre: *Emlékezet és történelem között.*
http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm#P10_119(23 ianuarie 2011)

Ozsváth Judit: *Az Erdélyi Iskola című oktatásügyi és népnevelő folyóirat.*
http://www.rmpsz.ro/web/images/magiszter/2012_osz/06.pdf (15 ianuarie 2013)

Rezi Elek: *Az „igehirdetés szerelmese”.* <http://tudastar.unitarius.hu/pantheon/kovacsistvan/in-memoriam.htm> (27 august 2013)

Sipos Balázs: *Az első világháború médiahatásai.*
http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_01_tavasz/10_elso_vilaghaboru_mediahatasai/ (10 iunie 2012)

Tökés László: *A református egyház helyzete Erdélyben.* In: Tóth Károly Antal (szerk.): *Ellenpontok.*<http://adatbank.transindex.ro/inchtm.php?akod=1563>(16 iulie 2013)

Reviste

Református Szemle, 1971–1974, 1 – 6.

Unitárius Élet, 1971–1989, 1 – 4.

Manuscrite

Sándor Krisztina: *Az Unitárius Közlöny társadalomrajza a XX. század elejétől a második világháború végéig.* Lucrare de licență. 2003. În proprietatea autorului.

Szabó László: Állam és egyházak viszonya. Egyetemi szakdolgozat. 2005. În proprietatea autorului.